

2021 YILI KALEHİSAR ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI

Mustafa Kemal ŞAHİN¹ ♦ Metin ÇAKAR² ♦ Ali Rıza BİLGİN³

Özet

Çorum İli, Alaca İlçesi, Mahmudiye Köyü, Kalehisar Ören Yerinde 05 Ağustos 2021- 27 Ağustos 2021 tarihleri arasında, 112/262 (J-11) numaralı parselde yer alan yapının tespiti için kazı öncesinde gerekli belgelendirme ve temizlik çalışmaları yapılmış, alan plan kare sistemi içerisinde 10.00x 10.00 m. boyutlarında bölümlere ayrılarak çalışmalar sürdürülmüştür. A1, B1, A3, B2 alanlarında A1 açmasının güneybatı yönündeki alanda ve güney duvarında ki alanda batı duvarının 3.90 m. uzunluğunda ki alanda -2.00 m. derinliğe inildi, ana duvar yapısının özellikleri belirlendi. Ayrıca 1.20 m. genişliğe, 3.60 m. uzunluğa ve 0.90 m. yüksekliği belirlen kuzey- güney doğrultusunda ki duvarın bu yönde devam etmesi ve ana duvar yapısını oluşturması yapının niteliği bakımından önemlidir. Diğer yandan yapının güney duvarının yaklaşık 3.10 m. uzunluğa, 1.00 m. genişliğe ve 1.50 m. yüksekliğinde olması, genelinde de yapının yaklaşık olarak batı duvarının ortaya çıkarılan 13.50m., var olan izlerden 24.50m. uzunluğa sahip olması, yapının boyutları ve büyüklüğü konusunda fikir vermektedir. Medrese ile yaklaşık yakın boyutta olması (23.00x 26.00 m.) yine bunun bir göstergesi durumundadır. 2019 yılında yaptığımız jeo-manyetik araştırmalar sonucunda belirlenen yapıların yoğun olduğu alanda söz konusu yapının bulunması, kent merkezinde belirlenen yeni bir yapının varlığını kanıtlamaktadır.

---

¹ Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sanat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü- mksahin@adu.edu.tr- AYDIN

² Arkeolog Çorum Müzesi Müdürü- ÇORUM

³ Arş. Gör. Ali Rıza Bilgin Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü- ISPARTA

Dolayısıyla Őu anda han/saray (?) olduĐu dűŐunűlen yapının belirlenen kısımlarının varlıĐı, ileride yapılacak çalıŐmalar ve kentin öneminin ortaya konulması y nűnden de önem taŐımakta, daha da önemlisi kent olduĐu dűŐűncesinin kanıtını oluŐturuyor. Özellikle ini ve sırlı seramik ve geliŐmiŐ kalitede seramiklerin varlıĐı bu yapının önemini yine ortaya koyuyor. DiĐer yandan medrese, han ve 112/262 numaralı parseldeki yapının duvar  rgű tekniĐi moloz taŐ+ kırma taŐın d nűŐűmlű kullanılması y nűyle benzerlik göstermesi, aynı sűrete XIII. yűzyılın içerisinde yapıldıĐı dűŐűncesini oluŐturmaktadır. DoĐallıkla ilerideki sűrete yapılacak arkeoloĐik kazı çalıŐmaları ile söz konusu yapının iŐlevsel özelliĐinin belirginleŐtirilmesi yapı ile ilgili daha geniŐ deĐerlendirmelerin yapılmasını saĐlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Kalehisar, Kent, Kazı, Mimari

ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS OF KALEHİSAR OF 2021

Prior to excavation between 05 August 2021 and 27 August 2021 of the site the documentation and cleansing of the area were carried out in order to locate the body of the building extant in the plot no 112/262 (J-11) province of Çorum, sub province, of Alaca, Mahmudiye Village, Kalehisar ruins. The plot of ground was marked by grids measuring 10.00m by 10.00 and then the researches have been conducted. In A1, B1, A3, B2 grids, to the southwest grid A1, the parcel in the south wall, and the parcel of the west side of the wall 3.90m lengthwise has been dug until -2.00m depth and the structure of the main wall was specified. Additionally the heading of the 1.20m width, 3.60m length and 0.90m high wall in the north-south direction constitutes the main wall body and this is significant in terms of classification of the building. Apart from this south wall being 3.10m length, 1.00m width, and 1.50m high and part of west wall's 13.50m the excavated and extant traces that lie circa 24.50m in length are suggestive of true size and dimensions of the building. Being almost the same size as madrasah (23.00m x 26.00) could be taken as a sign that this is a madrasah as well. As a result of the geo-magnetic scanning we made in the area in 2019 the dense architectural structures detected in the vicinity and the said building, being in the very vicinity of mapping, proves that there is a new building in the centrum.

The architectural body, extant and revealed so far, that is currently thought to be a caravanserai bears significance in terms of revealing the status of the place as a province, still more importantly exhibits the proof of the thought that this is a city. Especially the presence of high quality ceramic and glazed earthenware proves the significance of this building. The building technique of the wall in parcel no 112/264 and the wielding of rubble stone + hewn stone interchangeably pose similarity, which supports the thought that the structure was built within the XIIIth century in the same process.

Further excavations and researches that are to be made in the future will naturally better reveal the function of the building offering wider scope about it.

The objects obtained during the research, both by excavating and by some other means, such as ceramic, glazed bricks, other earthenware and coins have been documented by means of both drawing and photographing.

Considering the scarce number of researches conducted in the area and the information gathered so far point out the fact that our initiation for this research is of greater significance. For, at least, we have a city waiting to be surveyed. On top of that this city is in Mid-Black Sea Region, which is known as a Region that lacks the presence of Anatolian Seljuk architectural works, which at the same time, guarantees the increase of Anatolian Seljuk presence.

Key words: Anatolian Seljuk, Kalehisar, City, Excavation, Architecture.

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 03.05.2021 tarih ve E. 51337267-160.01.01-1363942 sayılı yazıları gereğince Çorum Müze Müdürlüğü Başkanlığında 2021 yapılan çalışmaya başlamadan önce bölgeye yönelik olarak 2017, 2019 ve 2020 yıllarında Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri ile Aydın Adnan Menderes Üniversitesinden Doç. Dr. Mustafa Kemal Şahin tarafından 3 yıl süreyle alanda yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.

İlgi yazı gereğince Çorum İli, Alaca İlçesi, Mahmudiye Köyü, Kalehisar Ören yerinde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait (Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü)⁴ olan (112/262 numaralı parselde/Konum:40 derece 16 dakika 02.8.N 34 derece 42 dakika 54.6 E); 26 Temmuz- 4 Ağustos 2021 tarihleri arasında (10 Gün) kazıya hazırlık çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu sürede alandaki 2021 yılında yapılacak çalışma için alan belirlenmiş, tüm alanın geneliyle birlikte özellikle bu alanın civarında muhtelif çalılık ve bazı bitki temizliği yapılmıştır.

Yapılan çalışma, Çorum Müzesi Müdürü Arkeolog Metin Çakar'ın Başkanlığında Aydın Adnan Menderes Üniversitesinden Doç. Dr. Mustafa Kemal Şahin'in Bilimsel Danışmanlığı ve aşağıda isimleri belirtilen ekip üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir⁵. 26 Temmuz- 4 Ağustos 2021 tarihleri arasındaki 10 gün süren ön çalışma ve hazırlık sonrasında diğer ekip üyelerinin de katılımıyla kazı çalışmalarına 05 Ağustos 2021 günü başlanmış 27 Ağustos 2021 günü (23 gün) sonlandırılmıştır. Çalışmalarda

⁴ Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğünün 18.11.2020 tarih ve 134910 sayılı yazıları gereğince verilen izin.

⁵ Yapılan çalışmaya; Metin Çakar, Arkeolog / Müze Müdürü, Banu Çilingir, Arkeolog / Müdür Yard. V., Erdal Şahinci Müze Şefi, Firdevs Yıldırım Sanat Tarihçi, Doç. Dr. Mustafa Kemal Şahin, Sanat Tarihçi / Bilimsel Danışman (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü), Arş. Gör. Ali Rıza Bilgin Sanat Tarihçi (Süleyman Demirel Üniversitesi-Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü), Seçil Göven Uzm. Sanat Tarihçi, Hüseyin Özkan Arkeolog, Necati Aktaş Sanat Tarihçi, (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü), Cem Mustafa Akpınar Sanat Tarihçi (SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü), Esra Erkan Sanat Tarihçi On Dokuz Mayıs Ün. Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü), E. Berfin Yetiş Öğrenci (ADÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü), S. Bohaç Gürdal Öğrenci (SDÜ Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü) katılmıştır.

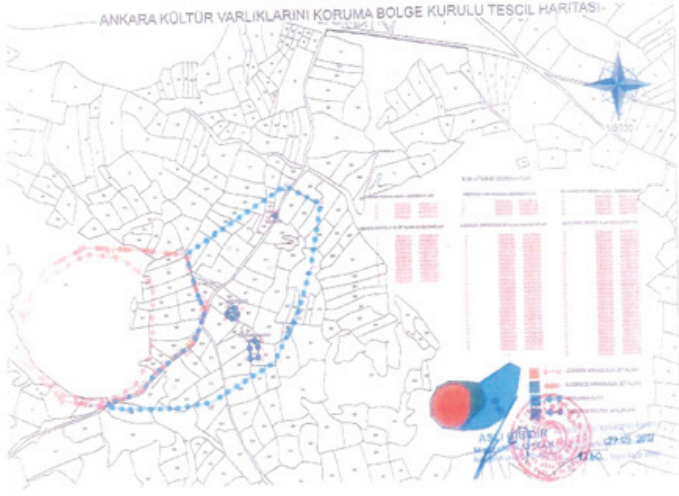
ilk gün alanda tüm ekip üyelerinin katılımıyla daha detaylı ve kazı yapılacak kısımda ot ve çevre temizliği yapılmış devamında da planlandığı üzere kazı, temizlik ve belgeleme çalışmalarıyla devam edilmiştir.

Kazı ekibi çalışma süresi boyunca Alaca Şehit Mehmet Kocakaya Fen Lisesinde kalmış, günlük çalışmalar ise Mahmudiye Köyü Muhtarlığınca ekibe tahsis edilen ve Kazı Başkanlığınca Kazı Evi olarak düzenlenen Mahmudiye Köyü Köy Konağında sürdürülmüştür⁶.

Daha öncesinde bölgeye dönük olarak; 2017 yılı Ağustos ayında 14-23 Ağustos 2017 tarihleri arasında “ORTA KARADENİZ BÖLGESİ ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ YAPILARI: ÇORUM-I” (Proje Numarası:YA011902-2017) (M.K Şahin 2019: 135-150.; M.K. Şahin 2021a: 547-560.) başlıklı yüzey araştırması, 2019 yılı Ağustos ayında 19.Ağustos.2019-03.Eylül. 2019 tarihleri arasında “ORTA KARADENİZ BÖLGESİ ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ YAPILARI: ÇORUM-I” (Proje Numarası:YA011902-2019) (M.K. Şahin 2021b: 670-699.; M.K. Şahin 2021c:) başlıklı yüzey araştırması (Kalehisar özelinde), 2020 yılı Ağustos ayında 17.Ağustos.2020-03.Eylül. 2020 tarihleri arasında “ORTA KARADENİZ BÖLGESİ ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ YAPILARI: ÇORUM-I” (Proje Numarası:YA011902-2020) (M.K Şahin 2021 (Basılacak) başlıklı yüzey araştırması (Kalehisar özelinde) gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen veriler yapılan kazı çalışması için bir alt yapı oluşturmuştur.

⁶ Alaca İlçesi ile kazı alanının bulunduğu Mahmudiye Köyü arası yaklaşık 25 kilometredir. Günlük olarak kalınan lise pansiyonu ile köy arasında ulaşım Alaca Kaymakamlığı tarafından tahsis edilen bir minibüs ile sağlanmıştır. Bu araç ayrıca kazı ekibinin köye gidiş-geliş haricinde yaptığı tüm seyahatlerinde kullanılmıştır. Kazı ekibinin öğle yemeği ihtiyacı Alaca Kaymakamlığı ve Alaca Belediye Başkanlığınca, Belediye Aş Evi ve Alaca Müftülüğü tarafından karşılanmıştır. Kaymakamlık tarafından tahsis edilen minibüsün kazı çalışmaları boyunca ihtiyacı olan (Alaca İlçesi ile kazı alanı arası ve kazı ekibince yapılan tüm diğer seyahatler) akaryakıt, kazı ekibinin diğer yemek, işe, market-manav, hırdavat, kırtasiye ve tüm diğer ihtiyaçları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne gönderilen ödenekle karşılanmıştır. Kazıda bedenen çalışan kazı personelinin maaş-sigorta vb masrafları ise Çorum Valiliğince sağlanan ödenekle karşılanmıştır. Bu sebeple Kazı çalışmalarını yürütebilmemiz için gereken her türlü katkı-yardım ve ödenek temini hususunda -Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, -KVMGM Kazılar Daire Başkanlığına -Çorum Valiliğine,-Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne,-Alaca Kaymakamlığına,-Alaca Müftülüğüne,-Alaca İl Milli Eğitim Müdürlüğüne,-Alaca Mahmudiye Köyü Muhtarlığına sonsuz şükranlarımızı arz ederiz.

112/262⁷ numaralı parselde yer alan yapının tespiti için kazı öncesinde gerekli belgelendirme ve temizlik çalışmaları yapılmış, alan plan kare sistemi içerisinde 10.00x 10.00 m. boyutlarında bölümlere ayrılmıştır (Harita:1-2, Fotoğraf: 1,2).

Harita:1 112/262 Numaralı Parselde Yer Alan Kazı Alanı.

Harita:2 112/262 Numaralı Parselde Yer Alan Kazı Alanı.

⁷ Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 27/5/2021 tarih ve 1260 sayılı kararı.

10.00 x10.00 m. metre boyutlarında tespit edilen açmanın sınırları demir kazıklar ve güvenlik şeridi ile belirlendi. Sınırları belirlenen açmanın güneybatısında bir yapıya ait olabilecek duvar izleri yüzeyden tespit edilebilmektedir. Başlangıç fotoğrafları için drone ile açmanın kuşbakışı görüntüleri alındı⁸. A4 açmasının güneybatısında bulunan taş öbeği temizlendi aynı anda açmanın batısında kuzey güney doğrultusunda uzanan moloz taş örgüye sahip yaklaşık 1.20 m. uzunluğunda belirlenen duvarların bir kısmı -16 cm. kadar inilerek ortaya çıkarıldı. Açma içerisinden alınan taşlar yakındaki bir konuma alınarak boyutlarına göre istiflenmeye başlandı. Öğleden sonra devam eden çalışmalarda kuzey güney doğrultulu duvarın kalınlığının tespitine yönelik kazı gerçekleştirildi. Açmanın güneybatı köşesinde bir seramik kaide bulundu. Aynı kotta 4 adet seramik parça daha bulundu. Aynı zamanda açmanın kuzeyinde bulunan ikinci taş öbeği de temizlendi (Şekil: 1, Fotoğraf: 3).

Fotoğraf: 1 Medrese- Kervansaray ve 262 Numaralı Parseldeki Kaleden Yapının Genel Görünümü (5 Ağustos 2021)

Fotoğraf: 2 112/262 Numaralı Parselde Yer Alan Yapı Kalıntısının Hava Fotoğrafı (5 Ağustos 2021)

⁸ Çalışma süresi boyunca drone ile günlük çalışmalar belgelenmiştir.

Tarih	5 Ağustos 2021
Günlük Alınan Kod	1043, 1023, 1070,1071, 1060-1014, 1025, 1029,1021
Şekil: 1	Fotoğraf: 3

A4 açmasının batısında olasılıkla yapının ana duvar yapısı olabilecek, kuzey güney doğrultusunda uzanan, batı duvarı üzerinde çalışmalar sürdürüldü (Derinlik:-56, yük.6.30) Çalışmalar sırasında (1090 kod.) bir seramik parçası çıkarıldı. Kuzey güney doğrultulu duvarın kuzeyine doğru hattını belirlemek üzere yapılan çalışmalar ve duvar kalınlığının tespitine yönelik çalışmalara ağırlık verilerek devam edildi. Kuzey yönde duvarın oldukça tahrip olduğu ve ortaya çıkarılmış olan kesiminden aşağıda devam ettiği gözlemlendi. Duvar kalınlığını belirlemeye yönelik çalışmalarda ise yoğun moloz dolgu ve eriyip yeniden katılmış harç izleri gözlemlendi. Kuzey güney doğrultulu duvarın kuzey yönünde yapılan kazı neticesinde duvarın belirlenen kodunda devam ettiği gözlemlendi⁹.

Açılış fotoğrafının ve başlangıç kodlarının alınmasının ardından¹⁰ alanın güneybatısında bulunan kuzey güney doğrultulu duvar üzerinde çalışmalara devam edildi. Duvarın batısı kazılarak -80 cm. derinliğe inildi (0.80x 8.90 m.). Yapılan kazı esnasında bir adet tanımlanamayan sikke bulundu. Ayrıca seramik buluntularında da sayıca artış gözlemlendi. Kazılan alanın kuzeyinde moloz dolgunun azaldığı görülmekte, burasının kaçak kazılar esnasında doldurulmuş olabileceği düşüncesi oluşmaktadır. Kuzey güney doğrultulu olan duvar açmanın kuzeyine kadar devam ettirilerek

⁹ Tarih: 6 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod; 1090, 1052, 1072, 1066, 1010, 1019, 1014, 1007, 998, 982.

¹⁰ Tarih: 7 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod; 1013, 1079, 1076, 1061, 1067, 1061,1001, 995, 989, 985, 973.

batı yönünde devam edildi. Yapının üst örtüsün hakkında bilgi edinmek amacıyla, duvarın üst kesiminden de açmanın doğusuna doğru çalışmalara devam edildi. Burada yapılan çalışmalar yapı kodunun çok yükselmiş olabileceğini ve kazılan alanın yapının örtüsüne ait olduğunu düşündürmektedir.

Tahmini yapının güneybatısında yapılan açmanın kuzeyinde 2. Bir açma (A3) daha oluşturuldu. Açmanın sınırlarının belirlenmesinin ardından açılış fotoğrafları ve yükseklikler alındı. 1. Nolu açmanın (A4) güneybatı köşesinde yapının yüksekliğinin tespiti amacıyla 1.00x2.00 m. boyutlarında bir sondaj kazısı başlatıldı. Aynı zamanda 2 nolu açmanın batısında yapının duvarlarının tespiti amacıyla yüzeyden temizlik çalışmaları yapıldı. Aynı zamanda 1 nolu açmanın kuzeybatısında 1.00 m. genişliğindeki açma sınırı boyunca devam eden kazı kuzey yönünde devam edildi ve çeşitli özellikte seramik örneklerine rastlanıldı ve üst örtünün belirlenmesine yönelik çalışmalar sürdürüldü, doğu yönüne doğru 10 cm lik toprak alındı¹¹.

1 Nolu açmanın (A4) güneybatısında oluşturulan 1.00x3.00 mlik sondaj kazısına hassas bir biçimde devam edildi. Bulunduğu kod seviyesi itibariyle sertleşen toprak içerisinden çok sayıda seramik ele geçirildi. Bu seramikler arasında Anadolu Selçuklu dönemine ait olan parçalar ağırlıkta olmakla birlikte daha erken dönemlere ait seramik parçalarına da rastlandı. Bu da bu toprağın daha önceki yıllarda yapılan kaçak kazılar tarafından oluşturulmuş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Sondaj alanı güney yönde genişletilerek kuzey güney doğrultulu duvarın güneybatı köşesinin tespiti yapıldı. 2 nolu açma (A3) içerisinde devam eden çalışmalar ile yapının batı cephesinin duvar hattının tespiti yaklaşık olarak yapıldı. Yapılan ölçümlere göre bu duvarın yaklaşık 25.00 m uzunluğunda olduğu ve bir cephe boyunca kesintisiz olarak devam ettiği düşünülmekte. Duvarın batısında yapılan kazı çalışmalara esnasında çıkarılan moloz taşların alan içerisinden temizliği ile çalışmalara devam edildi¹².

¹¹ Tarih:9 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod; 997, 1088, 1089, 991, 1056, 984, 968, 1001, 997, 949, 1051.

¹² Tarih: 10 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: A1 1094, 915, 990, 954 A2 1009, 984, 967, 942. İlerleyen süreçte medresenin restorasyonu konusunda incelemelerde bulunmak üzere Çorum Arkeoloji Müzesi Müdürü Metin Çakan ve Şefi Erdal Şahinci, Vakıflar Bölge Müdürü Yılmaz Kılınç ve Şub. Müd. Mehmet Aykun alana geldi.

A4 alanının güneybatı yönündeki çalışmalar (-1.40 m.) sürdürüldü. Üçayak ve bezemeli seramik örneklerine rastlanıldı. Harita Müh. Alparslan Ülker alanda çalışmalar yaptı. Ayrıca yapının boyutları hakkında fikir edinmek amacıyla batı duvarının kuzey yönüne doğru devam eden uzantısı belirlenmeye (yaklaşık 30.00 m.) çalışıldı (A3). Kazı alanının dışında rastlanan sikkeler üzerinde çalışıldı¹³.

A4 alanındaki çalışmalara devam edildi (3.56x 3.60 m.). -1.65 m. derinliğe inildi. Güneybatı yönünde doğu-batı yönünde devam ettiği anlaşılan 1.16x 3.00 m.) duvar izine ve aynı alanda 177 kodunda bir künk izine rastlanıldı. Ayrıca 894 kodunda türkuvaz renkli çini ve seramik örnekleri görüldü ve batı duvarının kuzey yönüne doğru devam eden uzantısının belirlenmesi sürdürüldü¹⁴.

A4 alanında batı duvarı (-1.70) ve güneybatı yönündeki çalışmalar sürdürüldü (0.75x 3.00). Batı duvarının kuzey yönüne doğru devam eden uzantısının belirlenmesi sürdürüldü (A3)¹⁵.

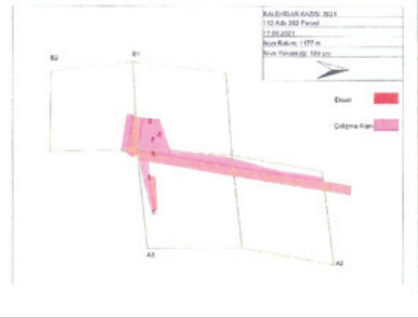

A4¹⁶ alanında başlangıç kodlarının alımı, drone ve fotoğraf çekimi yapıldı. Alanında güneybatı yönünde devam eden çalışmalarda batı yönüne doğru devam ettiği anlaşılan yeni bir duvar izi belirlendi. Yine bu alanda 871 kodunda (-177 m) 17.08.2021 tarihinde bir insan iskeletine rastlanıldı (Şekil:2, Fotoğraf: 4-6).

¹³ Tarih:12 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod; A4 1090, 1091, 1044, 1044, 912, 930 A3; 950, 935.

¹⁴ Tarih: 13 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod; A4; 1086, 1111, 1033, 1080,995, 892, 912.

¹⁵ Tarih: 14 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: A4 1050 B4 872, 885, 877.

¹⁶ Krokide A1, A2, B1 olarak belirtilen alanlar daha sonrasında yapılan harita çalışmalar sonucunda A4, A3, B4 olarak belirtilmiştir.

Tarih	17 Ağustos 2021
Günlük Alınan Kod	1042, 1060, 1046 868, 871, 853
Şekil: 2	Fotoğraf: 4
Fotoğraf:5	Fotoğraf:6

A4 alanında güneybatı yönünde, 871 (-177) kodunda rastlanan iskeletin üzerinde çalışıldı, antropolojik yönden incelenmesi için alan hazır duruma getirildi. 1.67 m. boyunda ve İslami geleneklere göre defnedildiği anlaşılmakla birlikte olağan dışı şekilde gömüldüğü anlaşıldı. Bu nedenle bölgede oluşan deprem, sel ve yangın tarihleri araştırıldı (M.S. 335, 499, 503, 506, 528, 551, 1075, 1415, 1446, 1509, 1513, 1559, 1579, 1585, 1598, , 1793, 1800, 1824, 1870, 1877, 1887, 1890, 1901, 1908, 1939, 1943 yılı depremleri ve 1619 yılı şiddetli yağmur verileri belirlendi. K. Ergin- U. Güçlü- Z. Uz 1967: 2.; A. Dündar, 2004: 2)¹⁷ Güney yönünde 1042 kodunda duvar izleri biraz daha açıldı ve yüzeyde iki sikkeye rastlanıldı.

¹⁷ Tarih: 18 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: 1014, 1021, 1027, 1004.

Güneybatı yönündeki açmanın 871 (-177) kodunda rastlanan iskeletin üzerinde, Doç. Dr. Tolga Çırak tarafından gerekli incelemeler yapıldı. İskelet üzerinde ki ilk bulgulara göre, "...55 yaşında, erkek, dişlerde aşınma, topuk dikenini, kemik erimesi ve diş çürüğü gibi..." nedenler belirtildi, ayrıntılı bilgiler bilimsel raporda belirtilmiştir. Batı yönündeki duvar izleri belirginleştirildi ve kodları alındı¹⁸.

A4 ve B4 alanlarında batı duvarına (0.30x 1.70m) bağlı olarak güneybatı yönündeki çalışmalara devam edildi. Doğu-batı (0.75x 1.20x 3.30) 378 kodunda bir sikke ve 931 kodunda duvar izlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar sürdürüldü. Ayrıca sırlı tuğla ve çini parçalarına rastlanması verilerin güçlü olduğu yönünde fikir verdi. Yapının yaklaşık olarak doğu- batı yönünde 21.50x kuzey- güney doğrultusunda ise 24.00 m. uzunluğunda olabileceği var olan duvar izlerine göre belirlendi¹⁹.

Yapının güney yönündeki ana duvarının belirlenmesine (1.00x 3.10m.) (-150) devam edildi. Çeşitli özellikte seramik örneklerine rastlanıldı. Yapının fonksiyonu, kullanımı ve büyüklüğü konusunda ki veriler güçlenmeye başladı²⁰.

Güney yönündeki ana duvarının belirlenmesine yönelik çalışmalara devam edildi. Ayrıca güneybatı yönünde ki alanda batı yönünde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan duvarın yapısını belirlemeye yönelik çalışmalar sürdürüldü (2.20m.)²¹.

A4 ve B4 alanlarında güneybatı yönünde açmada ki çalışmalar sürdürüldü ve güney duvarı önünde aynı yönde devam eden duvar uzantıları belirginleştirildi. Başka bir yapıyla bağlantılı olabileceği, aynı düşüncenin batı yönünde devam eden duvar kalıntıları içinde geçerli olduğu anlaşıldı²².

¹⁸ Tarih: 19 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: A4 977, 973, 975.

¹⁹ Tarih: 20 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: A4 1028, 1050, 1026, 1000, 1018, 1088, 1089, 1080,1001, 1042, 1051, 1016,874, 876, 991, 966, A3 976, 1052, 1058, 996,A3 1005, 989, 1015, 950, 1019, 944, 921, 977, B4 874, 876, 984, 957, 917, 884, 868, 876, 848, 816, B3 911, 953, 887, 915, 886, 894, 874, 872.

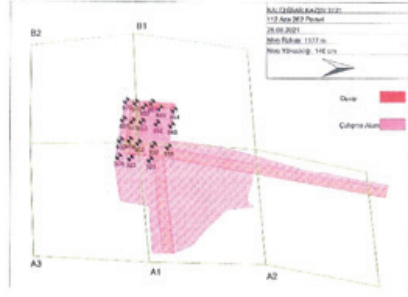
²⁰ Tarih: 21 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: A4 928.

²¹ Çalışma alanını 23.08.2021 tarihinde Eski Anıtlar Müzeler Genel Müdürü Arkeolog Ahmet Ertekin bey ziyaret etti. Alandaki çalışmalar ile ilgili değerlendirmelerde bulundu.

²² Tarih: 24 Ağustos 2021 Günlük Alınan Kod: A4 857 B4 855, 855, 854, 857, 886.

A4 ve B4 alanlarında A4 açmasının güneybatı yönündeki alanda ve güney duvarında ki alanda son temizlik çalışmaları yapıldı.(Batı duvarının 3.90 m. uzunluğunda ki alanda -2.00 m. derinliğe inildi. Ana duvar yapısının özellikleri belirlendi. Ayrıca 1.20 m. genişliğe, 3.60 m. uzunluğa ve 0.90 m. yüksekliği belirlen kuzey- güney doğrultusunda ki duvarın bu yönde devam etmesi ve ana duvar yapısını oluşturması yapının niteliği bakımından önemlidir. Diğer yandan yapının güney duvarının yaklaşık 3.10 m. uzunluğa, 1.00 m. genişliğe ve 1.50 m. yüksekliğinde olması, genelinde de yapının yaklaşık olarak batı duvarının 24.50x 13.50 m. (belirlenen) duvar boyutları kazısını yaptıığımız yapının boyutları ve büyüklüğü konusunda fikir vermektedir. Medrese ile yaklaşık yakın boyutta olması (23.00x 26.00 m.) yine bunun bir göstergesi durumundadır. Tel örgünün yapılması çalışmalarına başlandı. Müze Müdürlüğünün denetiminde direk yerleri belirlendi. Bitiş kodları alındı. Drone ve fotoğraf çekimleri yapıldı (Şekil: 3, Fotoğraf:7,8)

Tarih	26 Ağustos 2021
Günlük Alınan Kod	A4 929, 852, 855, 855, B4 908, 923, 853, 852, 848, 852, 881, 848, 854, 932, 959, 885, 943, 870, 912.

Şekil: 3

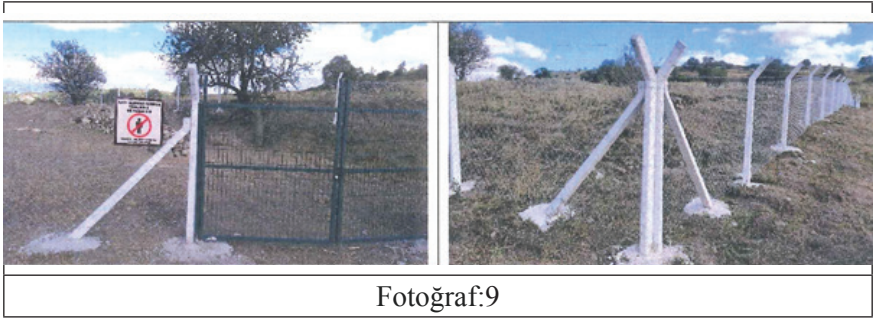

Fotoğraf:7

Fotoğraf:8

Alanda yürütülen kazı çalışmalarının sonuna doğru yaklaşırken, özellikle 2021 yılında yoğunlaşılacak ve muhtemelen Han (?) yapısı olarak düşünüldüğümüz 112 ada 262 parsel üzerindeki sahada ileriye dönük koruma anlamında kazı sahasının bulunduğu parselin etrafının tamamen sağlam beton direkli tel örgü ile çevrilme gerçekleştirilmiştir²³ (Fotoğraf:9).

Fotoğraf:9

Kazısı Yapılan Yapı (112/262) İle İlgili Saptamalar ve Öneriler

05 Ağustos 2021- 27 Ağustos 2021 tarihleri arasında yapılan çalışmalar 2863 sayılı yasanın 35. Maddesine uygun olarak yapılmıştır. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız yapı (112/262 parsel) Kalehisar kentinin önemli yapılarından birisi olduğunu, Medrese- Kervansaray ile büyüklüğü/boyutları (yaklaşık 25.00x 25.00 m.), aynı düzlem üzerinde olması ve buluntuların zenginliği gösteriyor. Ayrıca 2019 yılında yaptığımız jeo-manyetik araştırmalar sonucunda belirlenen yapıların yoğun olduğu merkezde burası yani medrese- kervansaray ve 262 numaralı parselin arasında kalması, kentin bir anlamda merkezini oluşturduğu kanısını güçlendirmektedir (Fotoğraf: 10).

Kazısına başlanan alanda 112/262 tespit edilen yapının varlığı son derece önemlidir. Bu nedenle kazı sırasında doğu- batı doğrultusunda devam ettiği belirlenen duvar izleri ve jeo-fizik bulgularda elde edilen yapılarla ilişkili durumdadır. Kazıya devam edilmesi yapının niteliğini belirleyeceği için çok önemlidir.

²³ Kısıtlı imkânlar arasında mutlaka korunması gereken bu parselin etrafı talep ettiğimizden daha kaliteli ve sağlam bir beton direkli tel örgü ile çevrilerek alan koruma altına alınmıştır. Bu çalışmalar için de KVMGM den gelen ödenek kullanılmıştır. Bu anlamda Genel Müdürlüğümüze tekrar teşekkür ederiz. Bu tel çit alana girilen noktada yine demir kapı ile sonlandırılmış ve bu yıl ki çalışmalar bittikten sonra yaklaşık 1 hafta daha Çorum Müzesi Müdürlüğünce alanda çalışılarak çit bitirilmiştir.

Dolayısıyla şu anda han/saray (?) olduğu düşünülen yapının belirlenen kısımlarının varlığı, ileride yapılacak çalışmalar ve kentin öneminin ortaya konulması yönünden de önem taşıyor. Daha da önemlisi kent olduğu düşüncesinin kanıtını oluşturuyor. Özellikle çini ve sırlı seramik ve gelişmiş kalitede seramiklerin varlığı bu yapının önemini yine ortaya koyuyor. Diğer yandan duvar örgü tekniği yönü ile de medrese, han ve 112/264 numaralı parseldeki yapının duvar örgü tekniği de moloz taş+ kırma taşın dönüşümlü kullanılması yönüyle benzerlik göstermesi aynı süreçte, XIII. yüzyılın içerisinde yapıldığı düşüncesini vermektedir. Doğallıkla ilerideki süreçte yapılacak arkeolojik kazı çalışmaları ile söz konusu yapının işlevsel özelliğinin belirginleştirilmesi yapı ile ilgili daha geniş değerlendirmelerin yapılmasını sağlayacaktır.

Çalışma süreci içerisinde; gerek kazı sırasında gerekse değişik yerlerden elde edilen seramik, sırlı tuğla ve çiniler ile sikkelerin çizim ve fotoğrafları çekilerek belgelendirilmesi yapılmış, çalışma bitiminde 27.08.2021 tarihli tutanakla daha sonra çalışmaları yapılmak üzere 47 adet seramik/çini/sırlı tuğla, 23 adet sikke ve 2 adet metal buluntu müze müdürlüğüne teslim edilmiştir.

Fotoğraf:10

Kalehisar ören yerinde kent özelliği gösteren yapılar topluluğu; öze- linde Orta Karadeniz, genelinde de Anadolu Selçuklu dönemi ve devamında kentsel tasarım hakkında ayrıntılı bilgi vereceği için çok önemli bir yere sahip durumdadırlar. Medrese, han/kervansaray, hamam, mezarlık alanı ve çini fırınlarının varlığının belirlenmesi kentin ayrıcalıklı bir önem kazanmasına neden olmaktadır.

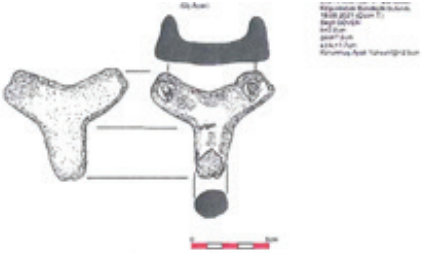

2019, 2020 ve 2021 yıllarında yüzeyde yaptığımız araştırmalarda ele geçen seramik ve çini örnekleri bölgenin seramik önemli bir üretim yeri merkezi olduğunun kanıtı durumdadır. Bunlar içerisinde figürlü örnekler ayrı bir yer tutmakta, teknik ve bezemeleri yönleriyle özellikle Kayseri Keykubadiye ve Kubad Abad örnekleri ile büyük benzerlikler göstermesi²⁴ konunun incelenmesi, Amasya ve Tokat'taki yapılarda kullanılan çinilerin açıklanması bakımından da katkı sağlayacak yöndedir. 2021 yılı araştırmamızda incelenen seramik ve çini örneklerinden özellikleri ve farklılıkları ile fikir verenleri burada açıklanmaya çalışılmıştır.

KALEHİSAR 2021	
Buluntu Tarihi	10.08.2021
Buluntu No	KH21/S012
Plankare/ Parsel/Kod	262 p./964-A/4 Güneybatı Köşesi
Ölçüler	H=3.1cm, İzdüşüm(dış):4.2cm, r=2.8cm, R=5.6cm, e.t.k.=1cm
Dönemi	XIII. yüzyıl
Şekil ve Fotoğraf	
	Şekil: 4

²⁴ Son üç yılda elde edilen seramik ve çini örneklerine ait ayrıntılı çalışmalarımız sürmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Kemal Şahin, 24. Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur. Mustafa Kemal Şahin, “2019 Yılı Kalehisar Yüzey Araştırmasında Elde Edilen Yeni Bulgular”, 24. *Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı*, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Yay., Nevşehir, 2021, 670-699. (ISBN: 978-605-4165-43-4)

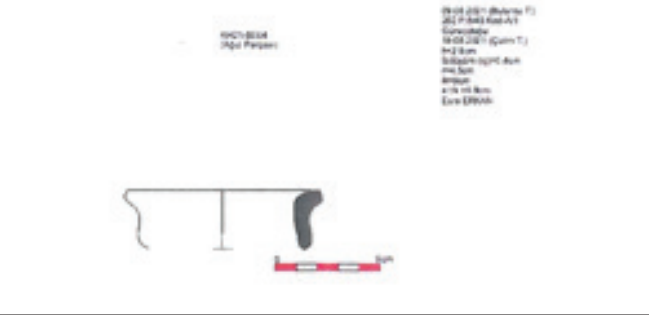
	Fotoğraf: 11	Fotoğraf 12
Teknik	Çark yöntemi- Sgraffitto (Kazıma yöntemi)	
Tanımı	Kaide parçası. Dış yüzey koyu yeşil renkli sırlı. Hatlar kazıma tekniğinde siyah renkli olarak verilmiş. Üç sıra halindeki süsleme kuşaklarının üzerinde düz siyah hatlarla ayrılan olasılıkla dilim motifleri yer almaktadır. İç yüzey açık yeşil sırlı hatlar yine düz siyah çizgilerle verilmiş. Dikey olarak gerçekleştirilen dört sıra halinde üçgen alanların arasında atlamalı olarak sarmal motifleri yer almaktadır (Şekil: 4, Fotoğraf: 11,12).	

KALEHİSAR 2021	
Buluntu Tarihi	12.08.2021
Buluntu No	KH21/S015
Plankare/ Parsel/Kod	262 p./930 Kod-A/4
Ölçüler	h=2.5cm, gen=7.9cm, e.t.k.=1.7cm, Korunmuş ayak yüksekliği=2.9cm
Dönemi	XIII. yüzyıl
Şekil ve Fotoğraf	
	Şekil: 5

	Fotoğraf:13
Teknik	Kalıp tekniği
Tanımı	Üç ayak. Açık gri renkli birisi kırılmış olmakla birlikte iki ayak sağlam durumdadır (Şekil:5, Fotoğraf:13).

KALEHİSAR 2021	
Buluntu Tarihi	13.08.2021
Buluntu No	KH21/S018
Plankare/ Parsel/Kod	262 p./900 Kod
Ölçüler	h=4.8cm, İzdüşüm(iç)=3.1cm, r=9.4cm, R=18.8cm, e.t.k.=0.8cm
Dönemi	XIII.yüzyıl
Şekil ve Fotoğraf	
	Şekil: 6

	Fotoğraf:14	Fotoğraf:15
Teknik	Çark yöntemi- Sgraffitto	
Tanımı	Ağız parçası. İç ve dış yüzey açık/koyu yeşil sırlı renkte dış yüzeyde iki sıra halinde kazıma tekniği ile siyah renkle gerçekleştirilen hatların altında olasılıkla beş sıra halinde tasvir edilen ağaç motifleri yer almaktadır. İç yüzeyde hatlar açık kahverengi ile verilmiş olmakla birlikte üçgen alanlar içerisinde sarmal motifleri ile birlikte dalgalı motifler yer almaktadır (Şekil:6, Fotoğraf:14,15).	

KALEHİSAR 2021	
Buluntu Tarihi	09.08.2021
Buluntu No	KH21/S004
Plankare/ Parsel/Kod	262 p./948
Ölçüler	h=2.5cm, İzdüşüm (iç):0.4cm, r=4.5cm, R=9cm, e.t.k.=0.9cm
Dönemi	XIII. yüzyıl
Şekil ve Fotoğraf	
	Şekil: 7

	Fotoğraf:16
Teknik	Çark yöntemi- Kazıma yöntemi (Sgrafitto)
Tanımı	Ağız parçası iç ve dış yüzey açık yeşil renkte sırlı. İri gözeneklerden oluşan düzenlemeye sahip (Şekil:7, Fotoğraf:16).
Benzer Örneği	
	Fotoğraf:17 (Selçuklu Uygarlığı Müzesi-2016: 26)
	Anadolu Selçuklu dönemine ait pişmiş toprak kase. Yüksekliği 4.4 cm., ağız çapı 13.1 cm. dipli merkezde dışarıya doğru genişleyen konik gövdeli düz dudaklıdır. Eser sırlanmıştır. Üzerinde her hangi bir süslemesi yer almamaktadır (Fotoğraf:17) (Selçuklu Uygarlığı Müzesi-2016: 26).

Kalehisar (Karahisar) önemli bir Selçuklu kenti olması yanı sıra aynı zamanda bir çini merkezi. Cami, medrese, han gibi çeşitli yapıların görüldüğü kent üzerinde, farklı yapı tiplerinin belirlenmesi için kent üzerindeki

çalışmaların sürmesi gerekli. Ayrıca Kalehisar darplı sikkeler de belki çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilir. Yapıların kaliteli işçilik yansıtması ayrı bir konu olmakla birlikte hiç birisinde çini görülmemesi üzerinde düşünülmesi, diğer deyimle nedenlerinin ortaya konulması gerekli. Amasya'da Burmalı Minare Camisinin mihrabı ve Amasya Gök Medrese Camisinin türbesinde çini kullanılması Kalehisar bağlantısını akla getiriyor. Medrese açık avlulu, iki eyvanlı ve tek katlı olması yönü ile Sinop Pervane Medresesi ile benzerlikler gösteriyor. Dolayısıyla Çorum/Kalehisar- Sinop ilintilerini de sağlayabilmek mümkün görünüyor.

İleride ki çalışmalar için arkeolojik kazı, jeo-fizik ve mevcut yapıların korunması için restorasyon çalışmalarının yapılması çok önemlidir. Kazı çalışmalarınız sırasında medresenin restorasyonu için Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğünden gelen yetkililer ile gerekli görüşmeler yapılmıştır. Zamanla belirli bir program içerisinde yapılacak çalışmalarla kültürümüze, Kalehisar Anadolu Selçuklu kenti olarak kazandırılacak veriye sahiptir. Orta Karadeniz bölgesinde Anadolu Selçuklu dönemine ait bir kentin varlığı, kent modeli ortaya çıkarılmış olacak, Çorum ve çevresinde bilinen aksine Anadolu Selçuklu dönemine ait zengin bir kültürel yapılaşma ortamının *belirlenmesi sağlanacaktır.*

SUMMARY

One of the significant urban concentration sites in mid-Black Sea Region, within the Anatolian Seljuk period, is usually Çorum, specifically Kalehisar. The surface survey carried out by means of geophysical methods in 2019 revealed that there are new buildings apart from the known seminary, bath and inn/caravanserai buildings. The surface surveys conducted in the seminary and the nearby area revealed new findings and buildings which could be dated to pre-Seljuk period, which brought the significance of the town in question anew. In addition to being the only town in mid-Black Sea among the known other Anatolian Seljuk towns, Kalehisar proves that the town has much more developed and deeper historical background than usual estimations. The typology of the newly discovered buildings seems to offer great contributions to the future researches which we consider continuing. And we believe that Kalehisar, which was a prominent ceramic production site, seems to provide enough information to change our views on ceramic production. Apart from the above mentioned researches, we

did detailed drawings of the seminary and found considerable amount of information about its function and how to solve the problems of the building. This survey conducted in 2019 provided a different standpoint on buildings built in Çorum during Anatolian Seljuk period.

Within the castle, the place of worship, rampart, battlement/sentry box and masjid building are thought to be significant religious edifices of pre-Seljuk period; however there are some unresolved researches conducted on the altar place in “Hulla Mount” which is associated with Phrygian/Kybele belongs the “Arinna” cult. A detailed research was conducted on the eastern ramparts of the castle and a cutaway plan has been drawn. This is the only surviving ramparts that belong to Anatolian Seljuk period and are in need of the soonest possible protection form the destroying effects of nature. The building which is thought to be masjid or battlement/sentry box has been documented. Determination of the exact spot of the altar will shed light on understanding the venue. The geo-physical/magnetic surface surveys and the newly discovered edifices revealed that the place has more developed and richer past than known. Further researches that are to be continued are expected to contribute greatly to the typology of buildings. The ceramic and china pieces found on the surface have been documented; meeting various ceramic pieces on the surface, especially those with figures, leads us to think that this place is one of important ceramic production site, which will contribute our further researches with the possibility that this may change our view on ceramic/china production in the area. The coins which were found in the area are also of noteworthy; on completion of the researches it is almost certain that a great deal of data will be available. Researches conducted in previous years and 2020, specifically Kalehisar, Çorum environs have potentiality to introduce a different point of view over Anatolian Seljuk Period Art.

Prior to excavation between 05 August 2021 and 27 August 2021 of the site the documentation and cleansing of the area were carried out in order to locate the body of the building extant in the plot no 112/262 (J-11) province of Çorum, sub province, of Alaca, Mahmudiye Village, Kalehisar ruins. The plot of ground was marked by grids measuring 10.00m by 10.00 and then the researches have been conducted. In A1, B1, A3, B2 grids, to the southwest grid A1, the parcel in the south wall, and the parcel of the west side of the wall 3.90m lengthwise has been dug until -2.00m depth

and the structure of the main wall was specified. Additionally the heading of the 1.20m width, 3.60m length and 0.90m high wall in the north-south direction constitutes the main wall body and this is significant in terms of classification of the building. Apart from this south wall being 3.10m length, 1.00m width, and 1.50m high and part of west wall's 13.50m the excavated and extant traces that lie circa 24.50m in length are suggestive of true size and dimensions of the building. Being almost the same size as madrasah (23.00m x 26.00) could be taken as a sign that this is a madrasah as well. As a result of the geo-magnetic scanning we made in the area in 2019 the dense architectural structures detected in the vicinity and the said building, being in the very vicinity of mapping, proves that there is a new building in the centrum.

The architectural body, extant and revealed so far, that is currently thought to be a caravanserai bears significance in terms of revealing the status of the place as a province, still more importantly exhibits the proof of the thought that this is a city. Especially the presence of high quality ceramic and glazed earthenware proves the significance of this building. The building technique of the wall in parcel no 112/264 and the wielding of rubble stone + hewn stone interchangeably pose similarity, which supports the thought that the structure was built within the XIIIth century in the same process.

Further excavations and researches that are to be made in the future will naturally better reveal the function of the building offering wider scope about it.

The objects obtained during the research, both by excavating and by some other means, such as ceramic, glazed bricks, other earthenware and coins have been documented by means of both drawing and photographing.

Considering the scarce number of researches conducted in the area and the information gathered so far point out the fact that our initiation for this research is of greater significance. For, at least, we have a city waiting to be surveyed. On top of that this city is in Mid-Black Sea Region, which is known as a Region that lacks the presence of Anatolian Seljuk architectural works, which at the same time, guarantees the increase of Anatolian Seljuk presence.

KAYNAKÇA

Dündar, Abdülkadir (2004), *Çorum Cami ve Mescitleri*, Ankara; Çorum Belediyesi Yayınları.

Ergin, Kazım – Güçlü, Uğur - Uz, Zeki (1967), *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu (Milattan Sonra 11 Yılından 1964 sonuna kadar)*, İstanbul; İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Karaduman, Hüseyin (1995), “Delice Selçuklu Köşkü Kurtarma Kazısı”, *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, 25-28 Nisan 1994 Didim*, Ankara: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 190-219.

Şahin, Mustafa Kemal (2019), “Orta Karadeniz’de Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları: Çorum-I Yüzey Araştırması”, 40. Uluslar arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 7-11 Mayıs 2018 Çanakkale/Scientific Committee of 40th International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry, *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.3, 07-11 Mayıs 2018 Çanakkale*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 135-150.

Şahin, Mustafa Kemal (2021a), “Orta Karadenizde Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları: Çorum-I Bölgesi Yüzey Araştırmaları”, *XXIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 547-560.

Şahin, Mustafa Kemal (2021b), “2019 Yılı Kalehisar Yüzey Araştırmasında Elde Edilen Yeni Bulgular”, 24. *Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı*, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Yayınları, 670-699.

Şahin, Mustafa Kemal (2021c), “Çorum İli ve İlçelerinde, Orta Karadeniz’de Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları 2017-2019-2020 Yılı Çalışmaları”, 05-07 Şubat 2021 *Türkiye Yüzey Araştırmaları Webinarsı-2 Orta Anadolu-Karadeniz*.

Şahin, Mustafa Kemal (2021d) “2020 Yılı Kalehisar Yüzey Araştırmasında Elde Edilen Yeni Bulgular”, 25. *Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 14-16 Ekim 2021, Konya Necmeddin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Basılacak).

Çorum Kültür Envanteri-304.

Selçuklu Uygarlığı Müzesi Katalog/Museum of Seljuk Civilization Catalog, C.1, Haz. Salih Özgöncü- Doç. Dr. S. Murat Topçu- Fehmi Gündüz- Gamze Bostancı- Semih Kara Arslan- Semra Yay, Kayseri: Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.